

dr hab. Magdalena Ślawska, prof. UŚ
Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Medialnej
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Tychy, 10 listopada 2024 r.

**Recenzja rozprawy doktorskiej Pani Magister Aleny Podviazki
pt. *Gry komunikacyjne w radiu dla dzieci (polsko-rosyjskie studium komparatystyczne)*
przygotowanej w Instytucie Nauk o Komunikacji Społecznej i Mediach na Wydziale
Politologii i Dziennikarstwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
pod kierunkiem dr hab., prof. UMCS Danuty Kępy-Figury
oraz dr Magdaleny Pataj (promotor pomocniczej)**

Pani Magister Alena Podviazki przedmiotem swojej rozprawy uczyniła gry komunikacyjne w radiu dla dzieci z perspektywy komparatystycznej – polsko-rosyjskiej. Doktorantka prezentuje dwojakie uzasadnienie swojego wyboru: po pierwsze – pisze Autorka: „występowanie gier komunikacyjnych jest jedną z właściwości wyróżniających współczesną komunikację medialną, o czym świadczą zarówno polskie, jak i rosyjskie badania mediów. Opracowanie problemu występowania gier komunikacyjnych w radiu dla dzieci wpisuje się zatem w szerszy problem – specyfiki współczesnej komunikacji medialnej. Analizę obecności gier komunikacyjnych w radiu dla dzieci traktuję jako sposób na wydobycie właściwości współczesnego radia dla dzieci” (s.14). Drugim uzasadnieniem jest brak szerszego naukowego opracowania tej szczególnej przestrzeni komunikacyjnej, jaką jest radio dla dzieci. Przedmiot rozprawy jest bardzo dobrze zwerbalizowany w tytule dysertacji.

Doktorantka osadza cele swojego badania w nurcie badań mediolingwistycznych, traktując mediolingwistykę jako subdyscyplinę nauk o komunikacji społecznej i mediach. Przywołuje tradycje anglojęzyczne czy niemieckojęzyczne, zaznaczając, że najbliższe Jej będą ustalenia badaczy rosyjskich i polskich. Autorka pisze: „podkreślenie złożoności tekstu medialnego i konieczności jego analizy z uwzględnieniem różnorodnych znaków oraz ich

interakcji stanowi kluczowy element w badaniach mediolingwistycznych” (s.10). Badania mediów wychodzące od analizy medialnego tekstu pozwalają opisywać nie tylko teksty, gatunki lecz przede wszystkim specyfikę danego medium, w tym przypadku radia. Dlatego tak istotne w naszej dyscyplinie są jakościowe badania tekstów medialnych.

Pani Alena Podvazkina zestawiała w swoich badaniach audycje dla dzieci dwóch stacji: Polskie Radio Dzieciom i Детское Радио (ich dokładne tytuły zostały podane przez Autorkę na s. 12-13). Doktorantka przedmiotem bezpośredniej analizy uczyniła celową próbę badawczą. Wybrała 5 tygodni nagrań skierowanych do dzieci. Swoją pracę wykonała na materiale z 2019 roku. Dało Jej to imponującą liczbę 868 godzin nagrań (w tym około 420 godzin nagrań Polskiego Radia Dzieciom i 448 godzin nagrań stacji Детское Радио). W tym miejscu muszę zaznaczyć jak duża to badawcza próba i przede wszystkim źródła do opisu wybranego zagadnienia.

Autorka, kreśląc pojęcie gry komunikacyjnej (ustalając synonimiczną pokrewność do gry językowej), pokazuje jej najważniejszy wymiar, jakim jest komunikacja, budowanie relacji nadawczo-odbiorczej, podtrzymanie kontaktu. Podkreśla także próbę komparatystycznego ujęcia gier językowych, która pozwoli porównać dwa różne systemy komunikacyjne, kulturowe. Ale przede wszystkim pokaże działania nadawcze dziennikarzy, którzy prowadzą swoje programy do tego samego odbiorcy, w podobnie sformatowanych audycjach, ale przecież w różnych językach, w odmiennych systemach medialnych i kontekstach społeczno-politycznych. Autorka odwołuje się tu do ważnych ustaleń rzeszowskiej badaczki Zofii Bilut-Homplewicz, która nazywa ten rodzaj pracy z materiałem źródłowym i warstwą teoretyczną – „kontrastywnością interlingwistyczną”. To „zakotwiczenie” w obu kulturach będzie widoczne na wielu poziomach ocenianej dysertacji. W samym wstępie Pani Magister pisze: „W swojej pracy połączyłam dokonania dwóch szkół mediolingwistycznych: głębokie rozumienie językowych, w tym szczególnie stylistycznych, aspektów medialnej komunikacji ukształtowane w rosyjskiej szkole mediolingwistyki oraz innowacyjne propozycje analizy mediów proponowane przez mediolingwistykę polską. Z tego względu, najważniejszą właściwością mojej pracy jest komparatystyczność, nie tylko analityczna, lecz także metodologiczna. Tworząc płaszczyznę badania gier komunikacyjnych w radiu dla dzieci, łączę to, co najlepszego wyniosłam z obu systemów edukacyjnych. Przyjęcie podejścia komparatystycznego odzwierciedla nie tylko ścieżkę akademicką, którą przebyłam, ale również moją życiową drogę, pełną kulturowych i językowych poszukiwań. Badanie gier językowych w radiu dla dzieci w Polsce i Rosji stało się dla mnie naturalnym przedłużeniem tych

doświadczeń, pozwalając na zgłębienie różnic i podobieństw w podejściu do medialnej komunikacji dla najmłodszych w tych dwóch krajach” (s. 3).

Realizację celu polegającego na próbie zetknięcia analogicznych zagadnień oraz źródeł z różnych obszarów badawczych i medialnych Pani Alena Podviazkina zamknęła w pięciu rozdziałach dysertacji. Dwa pierwsze rozdziały są próbą teoretycznego wprowadzenia nas w zagadnienia radia oraz gier komunikacyjnych. Na szczególną uwagę zasługuje świetnie przygotowany wstęp zawierający badawcze problemy, rysujący główny przedmiot zainteresowania i perspektywę badawczą.

Rozdział pierwszy *Radio dla dzieci: pojęcie – oferta – perspektywa badawcza* jest omówieniem podstawowych pojęć z tego zakresu. Na uwagę przede wszystkim zasługuje szczególnie adresat takiego radia – jakim jest dziecko. Autorka sprawnie operuje literaturą, pokazując badania nestora polskiego radioznawstwa Stanisława Jędrzejewskiego oraz badaczy związanych z radiem – przykładowo prezentuje ustalenia Grażyny Stachyry, Krzysztofa Kaszewskiego czy Jeleny Martjanowej. Te badania będą miały punkt styczny z pragmatycznym wymiarem audycji dla dzieci. Prezentacja specyfiki przestrzeni komunikacyjnej, jaką jest radio dla dzieci w Polsce i Rosji, to nie tylko ich historyczne omówienie, ale próba opisu specyfiki sposobu funkcjonowania radiowych przekazów. I tu na uwagę zasługuje dominacja dźwięku jako najważniejszego nośnika treści i istotnego elementu specyfiki radia. Niezwykle ważne są próby przybliżenia obu badanych stacji Polskiego Radia Dzieciom i Детское Радио. Polskie radio ma charakter publiczny, natomiast radio rosyjskie jest stacją komercyjną. Rozdział kończy przegląd badań wokół tematyki radia dla dzieci, Autorka eksponuje także własny wybór badań mediolingwistycznych z tego zakresu.

Drugi rozdział teoretyczny Autorka zatytułowała *Gry komunikacyjne w oglądzie mediolingwistycznym*. Wychodząc od definicji gier komunikacyjnych w ujęciu Wittgensteina, Doktorantka prowadzi nas do badań Kazimierza Ożoga, Jacka Warchali, Izabeli Łuc. Odnajduję tu próbę własnych propozycji Podviazkiny, przykładowo: „Co ciekawe, nadawców Łuc nazywa graczami. Można uznać, że skoro w grze komunikacyjnej ważna jest zarówno rola nadawcy, jak i odbiorcy, to graczem jest zarówno nadawca, jak i odbiorca” (s. 61). Ta myśl podkreśla interakcyjność współczesnej komunikacji medialnej – tak widoczną w planie gier komunikacyjnych.

Nie da się jednak ukryć, że ważną postacią w kontekście metody opisu zagadnienia jest Promotorka pracy – Profesor Danuta Kępa-Figura. Doktorantka wielokrotnie to podkreśla, przykładowo: „W swojej pracy bazuję właśnie na sposobie myślenia Kępy-Figury” (s. 62); „W swojej pracy uwzględniłam teorie klasyfikacyjne gier językowych, które zostały

zaproponowane przez wspomnianych badaczy, jednak przyjęty przeze mnie podział gier komunikacyjnych opieram na typologii Kępy-Figury” (s. 74). Prezentując pragmatykę mediów, korzysta z koncepcji mediolingwistyki otwartej własnej Promotorki, podobnie jeśli chodzi o „pakt o uczestnictwie”. Wracając do koncepcji gier komunikacyjnych – wybór Autorki jest słuszny – koncepcja Kępy-Figury to gotowa badawcza matryca. Doktorantka przywołuje właściwości gry, którymi jest oparcie ich mechanizmu na przekraczaniu reguł komunikacyjnych; celowość gry (rozumiana jako jej intencjonalność lub funkcjonalność) oraz wspólnota wiedzy nadawcy i odbiorcy (językowej i pozajęzykowej). Dodałabym wspólna świadomość, która jest nie tylko wiedzą, ale także umiejętnością „zagrania” w komunikacyjną rozgrywkę.

Doktorantka przywołuje różnorodne klasyfikacje gier i tu wybiera typologię Kępy-Figury, co istotne, to na niej oprze cały pomysł analizy badawczego materiału. Dlatego kolejne analityczne rozdziały będą odzwierciedlać metodę badania Pani Profesor. Pomysł uznaję za znakomity. Tym samym analiza źródeł jest zamknięta w bardzo przemyślanej strukturze. Rozdział trzeci prezentuje typy gier komunikacyjnych, takich jak gry formalno-znaczeniowe, międzytekstowe i konwersacyjne oraz gry intersemiotyczne w Polskim Radiu Dzieciom i w Детском радио. Kolejne dwa rozdziały oświetlają gry komunikacyjne w perspektywie pragmatycznej – intencjonalności przekazu oraz relacji nadawczo-odbiorczych.

Autorka wybiera podobną strukturę opisu własnych analiz. W każdym z rozdziałów prezentując najpierw sporą ilość reprezentatywnych przykładów gier z obu stacji, a następnie je omawiając. Na uwagę zasługuje zastosowanie podkreśleń, które w sposób wyrazisty prezentują poszczególne typy komunikacyjnych gier lub ich funkcji. I tak w rozdziale trzecim omawia różne gry formalno-znaczeniowe, a w nich gry fonetyczne, takie jak onomatopeja, powtórzenia, podobieństwo brzmieniowe omawia także gry słowotwórcze oraz te na płaszczyźnie składniowej i znaczeniowej, a w nich synonimię, antonimię i polisemię. Doktorantka w grach międzytekstowych odnajduje mechanizmy poszukiwania kontaktu ze słuchaczem w nawiązanych do tekstów kultury: piosenek, bajek. Zastanawiam się, czy w odsłuchanym materiale znalazłaby Pani Magister relacje między audycjami, między ich paratekstami. W prezentowanych przykładach ich za wiele nie dostrzegłam (przykładowo na s. 148 – jest dialogowana zapowiedź tematów czy na s. 161 widnieje zapowiedź). Interesuje mnie, czy np. Polskie Radio Dzieciom ma ten rodzaj reklamy i zachęcania do śledzenia kolejnych audycji. I czy takie działania również można uznać za grę międzytekstową?

Omawiając gry intersemiotyczne Doktorantka zwraca uwagę na współistniejące dwa modusy: tekst i dźwięk. Szczególnie na wykorzystanie piosenek i różnych efektów

dźwiękowych podkreślających tematykę radiowego spotkania. Autorka słusznie zauważa drżący w nich potencjał edukacyjny. Może warto odnotować w kontekście dźwięku także same badania nad dzinglem (por. *Dzingiel identyfikujący stację jako istotny element programu radiowego. Analiza procesu produkcji* Szydłowska, Doliwa, Piasecka 2016). Wydaje mi się, że w kontekście multimodalności warto w kolejnych badawczych krokach, do których Autorkę zachęcam, „obejrzeć” Polskie Radio Dzieciom i Детское Радио w przestrzeniach sieci, w mediach społecznościowych. Wówczas przedmiotem analizy będzie wizualna kompozycja stron, poszczególnych audycji, struktura zapowiedzi.

Kolejne rozdziały bardzo mocno wpisują się w analizę pragmatyczną mediów. Podviazki omawia fatyczność gier komunikacyjnych, wskazuje na elementy nawiązywania kontaktu, jego podtrzymywania. Prezentuje funkcje perswazyjne i ekspresywne gier komunikacyjnych – rozdzielając je w analizie, ale podkreślając, że są one ze sobą ściśle związane (s. 145). Natomiast, omawiając relacje nadawczo-odbiorcze, zwraca uwagę na zmniejszenie dystansu, na pewną prywatność kontaktu. W tej perspektywie pokazuje zagadnienia grzeczności językowej i prezentuje formuły między innymi przywitania, zwrócenia się do odbiorcy, przedstawienia się, podziękowania czy pożegnania. W tym fragmencie rozprawy zwróciłam szczególną uwagę na rolę ich nadawców, którzy są edukatorami, wychowawcami, ale i przyjaciółmi słuchaczy. W tym miejscu Doktorantka skupia się na autopromocyjnej mocy radia. Widzę w tym ostatnim rozdziale przede wszystkim silną interakcyjność, na którą Doktorantka zwraca uwagę, proponując opis stopnia relacji. Dobite są przykłady manifestujące znajomość audytorium przez prowadzących audycję czy zakładające znajomość radia przez dzieci.

Praca doktorska dowodzi obecności gier komunikacyjnych tak w polskim, jak i w rosyjskim radiu. Ale przede wszystkim pokazuje przykład formatowania radia pod dziecięcego odbiorcę. Prezentuje ważny fragment przestrzeni komunikacyjnej, jaką jest radio dla dzieci w ujęciu komparatystycznym, i pokazuje jak gry komunikacyjne w nim wykorzystywane są ciekawą badawczą płaszczyzną. Pokazują kreatywność nadawców, ale i budowanie relacji z odbiorcą.

Odnosząc się do warsztatu badawczego Pani Aleny Podviazki, muszę zwrócić uwagę na cztery kwestie. Po pierwsze – Autorka bardzo dobrze porusza się po wykorzystanej literaturze przedmiotu, zwłaszcza jeśli mówimy o próbie komparatystycznego ujęcia. Po drugie – sprawnie prowadzi czytelnika, co szczególnie widoczne jest w układzie pracy, kompozycji poszczególnych rozdziałów i zastosowanych śródtytułach. Na co zwracałam już wcześniej uwagę. Po trzecie – muszę zauważyć, że w kilku miejscach naukowego wywodu brakuje mi

wyeksponowanej konkluzji, głosu samej Autorki, brakuje mi pewnej odwagi badawczej. Oczywiście ten głos się pojawia. Przykładowo, kiedy Autorka omawia propozycję Marii Wojtak, zwraca uwagę: „Wojtak, klasyfikując gry z czytelnikiem, wyróżnia zjawiska takie jak gry formą graficzną, foniczną, składniową, leksykalną oraz stylizacyjne. Zasadne wydaje się postawienie pytania, czy gry tytułu z tekstem również nie należą do tej kategorii. Gry te mają charakter intertekstualny, gdyż opierają się na relacji między dwoma tekstami. Należy jednak podkreślić, że każda gra językowa jest stworzona z myślą o odbiorcy i zakłada jego aktywny udział. W konsekwencji, nawet gry tytułu z tekstem, choć bazują na specyficznej relacji między tytułem a treścią, prowadzą do interakcji z odbiorcą. Ostatecznie można więc uznać, że także one należą do szerszej kategorii gier.” (s. 73-74). Nie każdy rozdział kończy się zwięźczeniem i tego mi czasami brakowało. Po czwarte – z obowiązku recenzenckiego muszę podkreślić potrzebę dokładnej korekty edytorskiej ze względu na występujące w pracy literówki. Zastanowiłabym się także nad krótką informacją dotyczącą tłumaczenia. Większość tekstów tłumaczyła Autorka, w kilku miejscach pojawia się Chat GPT. Zrozumiałam, że wykorzystwała go Doktorantka przy tłumaczeniu głównie tekstów niemieckich. Może warto było zaznaczyć to w pierwszym przypisie dotyczącym tłumaczeń tekstów z języków obcych. Drugą uwagą jest wprowadzenie także podkreśleń w samym tłumaczeniu tekstów, które wykorzystwała Pani Magister do analizy, tak jak zrobiła to w oryginale.

Zmierzając do konkluzji, muszę stwierdzić, że wybrany przez Panią Alenę Podviazkinę sposób opisu radia dla dzieci w kontekście komunikacyjnych gier jest spójny, a w samym wyborze metody i analizach była konsekwentna i rzetelna. Tym samym dostrzegając walory pracy postuluję jej opublikowanie.

W konkluzji recenzji, doceniając efekty pracy Pani Aleny Podviazki, stwierdzam, że Jej dysertacja spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim. W związku z tym stawiam wniosek do Rady Instytutu Nauk o Komunikacji Społecznej i Mediach Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie o dopuszczenie Pani Aleny Podviazki do dalszych kroków w postępowaniu w sprawie nadania Jej stopnia doktora w dyscyplinie nauki o komunikacji społecznej i mediach.

Magdalena Sławska